

Marinko ZEKIĆ

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

marinzekic@yahoo.com

BOŚNIACKO-HERCEGOWIŃSKA ETNONACJONALNA POLITYKA W KONTEKŚCIE USTROJU I PRZYSZŁOŚCI PAŃSTWA

ABSTRACT The Ethno-politics and the Status of the Sovereignty of Bosnia and Herzegovina

The underlying aim of the article is to contribute to the understanding the relation between ethnic claims and policies which determine social relations in Bosnia and Herzegovina, and the debate on the current constitutional crisis in this country. The present ethno-political regime heavily depends on the perpetual crisis as the primary source of political articulation and action. Though the Dayton Accords ended war and established peace in Bosnia and Herzegovina, the agreement did not create a functional central government, lacking the capacity to undertake the reforms needed to meet the terms of accession to the European Union. The peace treaty designed future state structures around the very ethnic-based power struggles that shaped the conflict. As a result, ethnic-based politics continued to dominate political space. These politics, combined with high levels of international oversight have distorted the state building process, and reduced democratization efforts. Today, Bosnia's future is still uncertain. Political squabbles have seriously detracted from Bosnia's ability to engage in reforms needed to boost its economy and move closer to the EU. Conflicting ambitions of national party leaders is an important factor in this failure. Representatives of an ethnic group can veto any decision that they feel does not accord with their interests. This means in effect that all major decisions have to be made by consensus among the main ethnic parties, which is often very difficult since they have fundamentally different views on Bosnia's future. Although Bosnia and Herzegovina is currently not in danger of being

dismembered, awareness that the country cannot survive without multi-ethnic collaboration should remain one of the guiding principles for Bosnia's ruling ethnically-based political parties.

Słowa kluczowe: Bośnia i Hercegowina, wielokulturowość, etnopolityka, elity polityczne, konflikt etniczny, porozumienia z Dayton, budowa państwa, demokratyzacja, integracja europejska

Key-words: Bosnia and Herzegovina, multiculturalism, ethnopolitics, political elites, ethnic conflict, Dayton Peace Agreement, state building process, democratization, European integration

Bośnia i Hercegowina dotknięta jest permanentnym kryzysem, trwającym od zakończenia konfliktu zbrojnego, który niechybnie zwińczył rozpad Jugosławii. Zła sytuacja ekonomiczna obywateli, bezrobocie na poziomie 28%¹ to wyłącznie niektóre z przejawów szerszego kryzysowego zjawiska, mającego źródło w całym kompleksie historycznych, politycznych, społecznych, kulturowych i cywilizacyjnych zjawisk, które doprowadziły do takiego stanu rzeczy².

Diagnoza panującego w Bośni i Hercegowinie impasu nie jest jednak łatwa i oczywista. Elity polityczne³ i intelektualne odpowiedzialne za obecną społeczno-polityczną sytuację są zgodne co do jednego – społeczeństwo i państwo znajdują się w głębokim kryzysie, który wymaga natychmiastowych działań mających na celu poprawę niekorzystnej sytuacji. Jest to jednak jedyna kwestia, w której liczący się na scenie polityczno-społecznej aktorzy są zgodni. Różnice w poglądach, ocenach i sposobie myślenia pojawiają się w momencie podjęcia prób wyjaśnienia przyczyn takiego stanu rzeczy, a jeszcze bardziej się pogłębiają, kiedy w grę wchodzi poszukiwanie rozwiązań i wizji tego, co należałoby w państwie zmienić.

¹ Ogólna stopa bezrobocia całej populacji wynosi obecnie 28%, jednak szczególnie dotkliwym problem jest bezrobocie wśród młodzieży – stopa bezrobocia wśród osób młodszych niż dwadzieścia cztery lata przekracza 60%. Problem ten jest widoczny zwłaszcza w Federacji, gdzie bezrobocie wśród młodzieży w 2012 r. wynosiło prawie 70%. Zob.: *Strategija za Bosnu i Hercegovinu*, European Bank for Reconstruction and Development, s. 13, [online] <http://www.ebrd.com/downloads/country/strategy/bosnia-herzegovina-draft-local.pdf>, 30 X 2014.

² O szczegółach burzliwej historii Bośni i Hercegowiny oraz przełomowych wydarzeniach w jej dziejach, które zadecydowały o specyficznym, pluralistycznym charakterze ustroju państwa i społecznej wspólnoty zob.: N. Malcolm, *Povijest Bosne. Kratki pregled*, Zagreb–Sarajevo 1995, *Erasmus: Svjedočanstva*.

³ Według Marko Babicia bośniackie elity polityczne tworzą również osoby spoza kręgu działaczy politycznych, posiadające jednakowoż duży wpływ na decyzje polityczne obok polityków, którzy są tego wpływu paradoksalnie często pozbawieni. Zob.: M. Babić, *Węzeł gordyjski: 15 lat daytonowskiej Bośni i Hercegowiny*, [w:] *Bośnia i Hercegowina 15 lat po Dayton. Przeszłość – teraźniejszość – perspektywy. Studia i szkice*, red. P. Chmielewski, S.L. Szczesio, Łódź 2011, s. 275-276, *Balkany XX/XXI*.

Zaistniały problem wynika przede wszystkim z braku transparentnych, metodologicznych analiz społecznej i politycznej rzeczywistości. Dominuje zamiast tego plaga teorii tworzonych przez nacjonalistycznie profilowanych ekspertów zajmujących się historią, kulturą, językiem, społeczeństwem oraz polityką. Wspomniane elity nie dążą do głębokiej politologicznej konceptualizacji rzeczywistości, która przysłużyłaby się zrozumieniu konkretnych społeczno-politycznych procesów zachodzących w Bośni i Hercegowinie, ale działają pod dyktando interesownej ideologizacji państwa i społeczeństwa w imię realizacji własnych interesów, politycznych i osobistych⁴.

Do listy problemów panujących w Bośni i Hercegowinie, oprócz wspomnianej wysokiej stopy bezrobocia i chwiejnego rynku pracy, należy dodać przede wszystkim wciąż niestabilną sytuację polityczną oraz brak odpowiednio funkcjonującego systemu prawnego – są to czynniki, które nie mogą korzystnie wpływać na katastrofalną sytuację ekonomiczną Bośni i Hercegowiny. Niepewna sytuacja ekonomiczna oraz społeczno-polityczna stanowią niezwykle podatny grunt dla wzrostu nastrojów nacjonalistycznych. Niezadowolenie społeczne to bowiem świetne podglebie popularności radykalnych wizji świata oraz propozycji niekonwencjonalnych czy wręcz niebezpiecznych sposobów rozwiązywania problemów natury społeczno-gospodarczej.

Praktycznie wszystkie teorie odnoszące się do źródeł nacjonalizmu zakładają jakąś formę niezadowolenia społecznego jako podstawę rodzenia się takiej postawy. Według Karla W. Deutscha nacjonalizm może pełnić funkcje kompensacyjne w przypadku silnego poczucia samotności, wykorzenienia i utraty oparcia w efekcie zmiany warunków życia i cywilizacyjnego przyspieszenia⁵. Diagnozy Deutscha można użyć do komentowania sytuacji Bośni i Hercegowiny, której mieszkańcy po rozpadzie Jugosławii boleśnie odczuli brak dawnego politycznego porządku i doświadczyli strachu przed nieznanym. Wywołało to skłonność do akceptacji nacjonalistycznego tłumaczenia rzeczywistości. Politycy wyczuli takie nastroje społeczne i nacjonalizm łatwo stał się dominującym narzędziem uprawiania polityki.

W przypadku panujących w Bośni i Hercegowinie nacjonalizmów należy wziąć pod uwagę fakt, że kraj ten przeszedł zdecydowanie najtrudniejszą ze wszystkich republik byłej Jugosławii drogę do niepodległości⁶. Krwawa wojna domowa, która przyniosła ogromne straty – ludzkie, moralne oraz materialne – zakończyła się podpisaniem porozumienia w Dayton w 1995 r. Na mocy tej umowy działania wojenne zostały przerwane, a Bośnia i Hercegowina na drodze kompromisu trzech zwaśnionych nacji została podzielona, co w konsekwencji doprowadziło do tego, że dzisiaj jest nieokreślonym i niezdefiniowanym bytem, o najbardziej skomplikowanej strukturze państwowej w Europie. Składa się z dwóch jednostek terytorialnych – entitetów: Federacji Bośni i Hercegowiny (podzielonej dodatkowo na dziesięć kantonów) i Republiki Serbskiej

⁴ Zob.: R. Nešković, *Nedovršena država. Politički sistem Bosne i Hercegovine*, Sarajevo 2013, s. 5.

⁵ Zob.: U. Altermatt, *Sarajewo przestrzega. Etnonacjonalizm w Europie*, przeł. G. Sowiński, Kraków 1998, s. 49, *Biblioteka Myśli Politycznej*.

⁶ Zob.: R. Hayden, *From Yugoslavia to the Western Balkans. Studies of a European Disunion, 1991-2011*, Boston 2012, *Balkan Studies Library*, 7.

oraz niezależnego Dystryktu Brčko. Kraj zamieszkują ponadto trzy konstytutywne narody, które mają odmienne interesy oraz oczekiwania wobec państwa⁷. Wraz z rozpadem Jugosławii doszło do rozpadu wspólnej suwerenności trzech narodów, przedstawiciele poszczególnych nacji, w nadziei na ukonstytuowanie się niezależnych od pozostałych nacji wspólnot, dążyli do wprowadzenia osobnych regulacji prawnych, co w konsekwencji doprowadziło do sytuacji, w której Federacja Bośni i Hercegowiny oraz Republika Serbska funkcjonują jako osobne, niezależne od siebie podmioty polityczne⁸.

Zakończenie działań wojennych za sprawą układu w Dayton w momencie trwania krwawych walk było najlepszym, a być może nawet jedynym możliwym rozwiązaniem. Jednak z perspektywy czasu można zauważyć negatywne konsekwencje postanowień porozumienia, które zdecydowanie utrwalały i utrwalają nadal podziały między zróżnicowanymi etnicznie i kulturowo narodami bośniackimi. Obecnie porozumienie z 1995 r. oznacza pułapkę dla rozwoju Bośni i Hercegowiny, z której trudno znaleźć jakiegokolwiek wyjście. Wprowadzenie terytorialnego podziału państwa na dwie samorządne części skutkuje tym, że Bośnia i Hercegowina wciąż funkcjonuje zgodnie z narodowymi, a nie politycznymi zasadami⁹. Specyficzne kulturowe i historyczne środowisko, odznaczające się ewidentnym niedostatkiem kultury politycznej, generujące głębokie podziały, wpływa na niemożność osiągnięcia społecznego konsensusu wokół najbardziej podstawowych politycznych zagadnień, od których zależy przyszłość państwa i jego mieszkańców. Linia konfliktu – mimo upływu dziewiętnastu lat od podpisania pokoju w Dayton – wciąż przebiega po etno-religijnej linii¹⁰, a spór serbsko-bośniacki dominuje życie polityczne kraju¹¹.

Błędem było wymuszenie przeprowadzenia demokratyzacji Bośni i Hercegowiny we wczesnej, postkonfliktowej fazie oraz przedwczesne przeprowadzenie wyborów, w przestrzeni pozbawionej wolnych mediów i elementów społeczeństwa obywatelskiego, które mogłyby sprzyjać wyborowi przedstawicieli sprzeciwiających się etnicznej polaryzacji. W tamtym jednak okresie nie istniała żadna bośniacka partia, która programowo bądź poprzez działania praktyczne byłaby multietniczna. Umiarkowani politycy

⁷ Por.: K. Hodžić, I. Hasanović, *Neriješena ustavna pitanja u svjetlu konvergenzi i neslaganja o državnom uređenju i fiskalnom sistemu Bosne i Hercegovine. Društveni ogledi*, „Časopis za Pravnu Teoriju i Praksu” 2014, nr 1, s. 33.

⁸ Zob.: R. Nešković, *Nedovršena država...*, s. 6.

⁹ Por.: *tamże*, s. 7.

¹⁰ Warto zwrócić uwagę na rolę przywódców wspólnot religijnych w kształtowaniu polityki Bośni i Hercegowiny. Duchowni wywierają na społeczeństwo i polityków duży wpływ, ich poparcie jest często gwarantem wyborczego zwycięstwa. Autorytety religijne, z uwagi na zacierające się różnice pomiędzy przynależnością narodową a religijną, występują w roli przedstawicieli poszczególnych nacji, dając sobie prawo do interpretacji zjawisk świeckich i przyczyniając się tym samym do utrwalenia podziałów. Więcej na ten temat zob.: S. Mehmedić, *Opći izbori 2010 – Demokratski napredak ili dalje slabljenje države?*, Sarajevo 2011, Centar za Sigurnosne Studije, Policy Brief, s. 11, [online] http://www.css.ba/wp-content/uploads/2011/06/images_docs_opci_izbori%202010.pdf, 2 XI 2014.

¹¹ Zob.: *Balkany Zachodnie a integracja europejska. Perspektywy i implikacje*, Warszawa 2008, Urząd Komitetu Integracji Europejskiej, s. 42, [online] https://polskawue.gov.pl/files/Dokumenty/Publikacje_o_UKIE/Balkany_PL.pdf, 30 XI 2014.

nie zdobyli uznania i nie byli w stanie stworzyć własnego elektoratu, w rezultacie ponownie wybrano nacjonalistyczne elity polityczne, które wcześniej podjudzały nastroje wojenne.

Pokłosiem tamtych decyzji jest obecna sytuacja Bośni i Hercegowiny, która do dziś funkcjonuje zgodnie z zasadą narodowego elitaryzmu i etnicznej demokracji, a partie narodowe nie starają się wykroczyć poza swój tradycyjny elektorat. Walka o głosy odbywa się w ramach zamkniętych kręgów narodowościowych. Brakuje polityki kładącej nacisk na solidarność ponad narodowościowymi podziałami¹².

Pomimo wysiłków wspólnoty międzynarodowej w pokonywaniu podziałów i różnic¹³ napięcia na tle narodowym nadal są obecne i silne, nie ma wspólnego stanowiska w sprawie przeszłości, teraźniejszości ani przyszłości kraju, a współpraca między członkami trzech konstytutywnych narodów – chorwackiego, serbskiego i boszniackiego – jest ograniczona do minimum. Nie istnieją żadne przesłanki przemawiające za zmianą tej niekorzystnej sytuacji.

Co więcej, samo pojęcie narodu, jako kategorii konstytutywnej, wywołuje sporo dyalematów. Narodowa i kulturowa tożsamość stały się przedmiotem krytycznej analizy, otrzymały w tym toku nowe znaczenia, które korespondują z globalnymi zmianami natury społecznej. W Bośni i Hercegowinie kultura, rozumiana jako łączny wyraz pochodzenia, historii, tradycji, religii, moralnych wartości, języka, obyczaju i sposobu życia jednej wspólnoty, staje się punktem dla określonych narodów i ich stosunku wobec państwa jako politycznej wspólnoty. Pomimo wielowiekowej koegzystencji Boszniacy, Chorwaci i Serbowie są ze sobą słabo zintegrowani, a ich wzajemne postrzeganie siebie w dużej mierze opiera się na powszechnie funkcjonujących narodowościowych stereotypach. Państwo bośniackie nie jest istotnym, narodowościowym punktem odniesienia dla znacznej części jego mieszkańców. Serbowie postrzegają bośniacką państwowość w ramach Serbii lub razem z Serbią, podobnie Chorwaci rozpatrują swoją tożsamość w kontekście Chorwacji. Jedynie Boszniacy pragną, by Bośnia i Hercegowina była niezależnym, suwerennym i autonomicznym państwem, w którym stanowiliby dominującą grupę i główny podmiot państwowotwórczy¹⁴.

Tego typu problemy pojawiły się dopiero na skutek rozpadu Jugosławii, do momentu wojny żaden z narodów bośniackich nie miał absolutnej większości, a społeczeństwo funkcjonowało harmonijnie. Według ostatniego spisu ludności z 1991 r. w Bośni i Hercegowinie mieszkało prawie 4,4 mln obywateli. Wśród nich było 43% Muzułmanów, 31,2% Serbów, 17,4% Chorwatów, 5,5% Jugosłowian oraz 2,4% pozostałych narodowości¹⁵. Przy takim rozkładzie narodowościowym wspólne państwo mogło funkcjonować w warunkach względnej zgody. Konflikt zbrojny jednak bezpowrotnie zmienił multietniczną naturę państwa oraz nastroje społeczne. Zaostrzyły się

¹² S. Mehmedić, *Opći izbori 2010....*

¹³ Zob.: *Balkany Zachodnie a integracja europejska...*, s. 7-22.

¹⁴ R. Nešković, *Nedovršena država...*, s. 28.

¹⁵ Federalny Urząd Statystyczny, Bośnia i Hercegowina, Federacja Bośni i Hercegowiny, *Spis ludności 1999*, [online] http://www.fzs.ba/popis.htm#_POPIS STANOVNIŠTVA 1991 I STAROSTI, 15 II 2012.

stosunki między etniczno-religijnymi wspólnotami. Wojna doprowadziła do ukształtowania się nowej struktury w ramach politycznie ustanowionego państwa.

Pierwszy od 1991 r. spis ludności został przeprowadzony w 2013 r.¹⁶, zatem przez lata nie dysponowano aktualnymi, oficjalnymi danymi na temat zmienionej struktury etnicznej. Jest to dla funkcjonowania nowoczesnego państwa, zwłaszcza takiego jak Bośnia i Hercegowina, gdzie gorące dyskusje polityczne dotyczą głównie problemów etnicznych, rzecz niepojęta¹⁷. Obecnie, według szacunków, największe terytorium państwa – 51% – zajmuje zamieszkała przez Bośniaków i bośniackich Chorwatów Federacja Bośni i Hercegowina, nazywana również Federacją Bośniacko-Chorwacką. Zarówno ta, jak i stanowiąca Republikę Serbską (z 49% terytorium) część kraju posiadają odrębne parlamenty i rządy, mające moc tworzenia regulacji wewnętrznych. Istnieje jeszcze rząd centralny, któremu podlega autonomiczny dystrykt Brčko. Władze centralne decydują zaledwie o trzech obszarach: polityce międzynarodowej, celnej i monetarnej.

Pomimo wciąż intensywnych napięć na tle narodowym oraz obowiązującego podziału państwa, odczuwa się konieczność odbudowy multikulturowej tożsamości zapewniającej przetrwanie Bośni i Hercegowinie. Bodźcem sprzyjającym jednoczącej polityce jest integracja europejska i ustawiczne przyjmowanie przez Unię Europejską nowych członków. Taka myśl wywołała dyskusję bośniackich polityków o przyszłości państwa. Wartości i standardy Unii Europejskiej, która z założenia ma charakter „integracyjny”, pozostają jednak w sprzeczności z charakterem obowiązującego w Bośni i Hercegowinie narodowego nacjonalizmu, dlatego by spełniła się wizja integracyjna, potrzebna jest skuteczna międzyetniczna współpraca rządzących, wzmocnienie struktur politycznych oraz centralizacja instytucji państwowych¹⁸. Wcielenie tejże wizji w życie oznaczałoby bezpieczeństwo w regionie i stabilizację sytuacji ekonomicznej państwa. Sukcesy na polu międzynarodowym mogłoby się przyczynić do polepszenia stosunku obywateli do państwa, jego struktur i reprezentantów.

Porozumienie polityków dałoby bezcenny impuls społeczny, mieszkańcy sprawnie zarządzanego państwa zostaliby zmotywowani do dążenia do osiągnięcia ogólnego dobrobytu i polepszenia sytuacji w państwie. Nadrzędnym wspólnym celem byłaby rekonstrukcja społeczeństwa i rewitalizacja gospodarki w celu poprawy warunków życia wszystkich bośniackich obywateli, a ostatecznym, wieńczącym wspólne wysiłki celem byłoby przyłączenie się Bośni i Hercegowiny do Unii Europejskiej. Jednak wspólne dążenie do integracji ze wspólnotą europejską nie jest wystarczającą siłą napędową, która skłoniłaby narodowe elity polityczne do ustępstw względem pozostałych nacji i przed-

¹⁶ Zob.: *Preliminarni rezultati Popisa stanovništva, domaćinstava i stanova u Bosni i Hercegovini 2013*, Agencija za statistiku BiH, [online] http://www.bhas.ba/obavjestenja/Preliminarni_rezultati_bos.pdf, 2 XI 2014.

¹⁷ Por.: W. Walkiewicz, *Periodyzacja: 5 – 10 – 15, czyli etapy nieimplementacji Dayton*, [w:] *Bośnia i Hercegowina 15 lat po Dayton...*, s. 473-474.

¹⁸ D. Sarajlić-Maglić, *EU politika demokratizacije u BiH – Ispravni principi, pogrešne politike*, Program podrške istraživanjima u oblasti javnih politika 2007-2008, s. 8, [online] http://civilnodrustvo.ba/files/docs/EU_politika_demokratizacije_u_BiH.pdf, 2 XI 2014.

kładania wspólnych interesów państwa nad własne, porzucenia skoncentrowania wyłącznie na potrzebach poszczególnych entitetów¹⁹.

W takiej sytuacji dla osiągnięcia konsensusu w sprawie ustroju przyszłego państwa polityczna wola rządzących elit jest niezbędna. Jedną z największych przeszkód stojących na drodze do porozumienia, mającego na celu przywrócenie zaufania i odbudowę wspólnego państwa, które byłoby akceptowalne przez wszystkich, jest stawianie interesów poszczególnych entitetów ponad ogólnym dobrem całej wspólnoty. Każdy z trzech konstytutywnych narodów ma własne narodowe, partykularne cele i swoją wizję państwa oraz jego przyszłości. Bośniacy zdecydowanie opowiadają się za utrzymaniem integralności terytorialnej państwa. Mocno separatystycznie ustosunkowani są zwłaszcza bośniaccy Serbowie, którzy uważają, że państwo bośniackie nie przetrwa. W przypadku Chorwatów rozpatrywane są przede wszystkim trzy scenariusze: przyłączenie zachodniej Hercegowiny do Chorwacji, wzmocnienie władzy centralnej Bośni i Hercegowiny i odejście od podziału na entitety oraz trzeci, najbardziej prawdopodobny kierunek działań polityków chorwackich – dążenie do utworzenia trzeciego, chorwackiego entitetu w ramach Bośni i Hercegowiny.

Każda z trzech grup narodowych – chorwacka, boszniacka i serbska – jest sterowana politycznie, za sprawą nacjonalistycznych sloganów i postaw, które kreują sytuację patologiczną. Dominująca nacjonalistyczna polityka, prowadzona wewnątrz entitetów, uniemożliwia identyfikację obywateli z państwem rozumianym jako racjonalny byt polityczny, zapewniający swoim mieszkańcom bezpieczeństwo i godne warunki życia. Zamiast takiego stanu rzeczy, w ramach jednego państwa sąsiadują ze sobą przedstawiciele trzech narodów, stale ze sobą skłócanych i bezustannie kierowanych przez polityków w stronę narodowościowych resentymentów²⁰.

Zdaniem Ursa Altermatta nie każdy naród musi stworzyć państwo narodowe. Z kolei nie każde – nowoczesne – państwo narodowe musi być jednorodne etnicznie i kulturowo. Altermatt podaje przykład Szwajcarii, która jest takim nowoczesnym państwem narodowym, skupiającym wiele narodowości i należycie dbającym o ich przedstawicieli²¹.

Bezpieczeństwo, godne warunki życia, równość wobec prawa to elementy pozytywnego stosunku wszystkich czy większości obywateli nawet wieloetnicznych państw nowoczesnych. Bośnia i Hercegowina ma potencjał, by stać się takim państwem. Jest w każdym razie zróżnicowana etnicznie i kulturowo. Szansa na udane, harmonijne współistnienie wielu narodów w ramach jednego, silnego i bezpiecznego państwa bośniackiego jest jednak systematycznie zaprzepaszczana przez szkodliwą działalność wpływowych zwolenników nacjonalistycznej wizji świata. Polityczne swobody obywateli są dla nich sprawą drugorzędną, podporządkowywaną etniczno-religijnemu pierwiastkowi narodotwórczemu, który jest narzucany jako nadrzędne źródło indywidualnej i kolektywnej tożsamości.

¹⁹ *Balkany Zachodnie a integracja europejska...*, s. 45.

²⁰ Zob.: S. Mehmedić, *Opći izbori 2010...*

²¹ Zob.: U. Altermatt, *Sarajewo przestrzega...*, s. 66.

Każdy entitet ma swoje odrębne instytucje i normy prawne, przez co swobody poszczególnych obywateli drastycznie się ograniczają. Jest to niezgodne z ideą wielokulturowego państwa demokratycznego²², dlatego najkorzystniejsze dla rozwoju potencjału Bośni i Hercegowiny byłoby rozpatrywanie narodu w kategoriach polityczno-terytorialnych. Wszyscy obywatele, bez względu na pochodzenie, język, religię, polityczne przekonania czy status społeczny, podlegaliby instytucjonalnie znormalizowanym zasadom demokratycznego współżycia. W idealnym demokratycznym państwie prawa jednostka jest równa wobec ustrojowo zabezpieczonego systemu, neutralnego kulturowo. Dzięki rozdziałowi polityki od kultury, czyli takich elementów, jak wyznanie czy pochodzenie, jednostki mogłyby swobodnie modyfikować swoje religijne bądź ideologiczne przekonania bez konieczności zmiany tożsamości skodyfikowanej w sferze publicznej. Wszelkie wybory dokonywane byłyby w zgodzie z jednostkową tożsamością każdego obywatela, a nie według narodowościowych, podsycanych nacjonalistycznie, wyznaczników.

Na niekorzyść państwa bośniackiego działa to, że takie hasła nie są w stanie przyciągnąć uwagi silnego, ideologicznego elektoratu. Dowodem takiej sytuacji jest słaby wynik partii politycznych, które zbudowały swój polityczny program na hasłach opartych o wspólnotowe cele. Podczas wyborów w 2010 oraz 2014 r. partie narodowe ponownie osiągnęły sukces²³, a etniczne interesy wypłynęły na pierwszy plan także w ordynacji przedwyborczej, która do niedawna była przedstawiana jako obywatelska i multietniczna.

W Bośni i Hercegowinie, w przeciwieństwie do zachodnioeuropejskich demokracji, nie rozwijał się pluralistyczny system polityczny, który byłby otwarty na różnorodność interesów i politycznych pozycji w społeczeństwie. Ze względu na brak postawy obywatelskiej, która byłaby nosicielem liberalizmu, dominującą ideologią w kraju stał się konserwatywno-prawicowy nacjonalizm, który charakteryzuje się oportunizmem, niepohamowaną agresją i militaryzmem.

Spółeczeństwo obywatelskie, które powinno brać udział w publicznym procesie podejmowania decyzji, nie istnieje. W Bośni i Hercegowinie mamy do czynienia ze zindoktrynowanym tłumem, który jednogłośnie pozostawia kluczowe dla państwa decyzje w rękach nacjonalistycznie ustosunkowanych elit – stworzyły one system społeczny oparty na bardzo silnej pozycji i istotnym wpływie małych grup interesu na ustrój państwowy. Doprowadziło to do sytuacji, w której ich egzystencja jest konieczna dla funkcjonowania państwa²⁴. Bośniacko-hercegowińska władza, skierowana wyłącznie na własne interesy i podtrzymywanie takiego społecznego i politycznego porządku, który

²² Zob.: Human Rights Papers, Paper 3: *Alternativni izvještaj o napretku 2014: politički kriteriji*, Sarajevo 2014, Inicijativa za monitoring evropskih integracija Bosne i Hercegovine, s. 3, [online] http://adi.org.ba/wp-content/uploads/2014/07/Alternativni-izvjestaj-2014_BHS_za-web.pdf, 30 X 2014.

²³ Zob.: *Opći izbori 2010. Statistika općih izbora*, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Sarajevo 2011, [online] http://www.bhas.ba/tematskibilteni/2010_OP_Izb_bh.pdf; *Utvrdjeni rezultati općih izbora 2014 godine*, Predsjedništvo BiH, 27 X 2014, [online] <http://www.izbori.ba/Utvrdjeni2014/Finalni/PredsjednistvoBiH/Default.aspx>, 3 XI 2014.

²⁴ Zob.: R. Nešković, *Nedovršena država...*, s. 39.

sprawia, że jest niezbędna do zarządzania krajem, stała się z biegiem czasu odrębną grupą społeczną z decydującym wpływem na charakter i dynamikę społecznych procesów; podczas gdy interesy obywateli i ich udział w procesie podejmowania decyzji politycznych zostały zepchnięte na margines życia społecznego oraz ograniczone do minimum.

Co więcej, wśród nacjonalistycznych elit znajdujących się przy władzy w Bośni i Hercegowinie nie funkcjonuje zasada odpowiedzialności politycznej, z którą stykamy się w przypadku rozwiniętych demokracji zachodnioeuropejskich, gdzie osoby pełniące kluczowe funkcje w państwie ponoszą konsekwencje podejmowanych przez siebie decyzji i działań. Bośniacko-hercegowińskie elity polityczne zamiast sumiennej pracy i ponoszenia odpowiedzialności za niespełnienie przedwyborczych obietnic²⁵ – rozumianych jako dojrzały akt demokratycznego zarządzania społeczeństwem – prowadzą wyłącznie do pomnażania władzy politycznej i społecznej. Poprzez umieszczanie wszelkich problemów w kontekście narodowościowym działają na rzecz ochrony własnych interesów i wzmocnienia własnego strategicznego znaczenia dla przetrwania danej grupy etnonarodowej.

Taka strategia sprawujących władzę etnonarodowych elit spowodowała bardzo niski poziom zaufania społecznego do instytucji politycznych i państwowych w Bośni i Hercegowinie, postrzeganych przez obywateli jako główne bastiony tychże elit; zostało to potwierdzone przez badania opinii publicznej przeprowadzone w ostatnich latach²⁶.

Ścisła współzależność systemu politycznego i elit politycznych jest wyjątkowa na tle pozostałych ustrojów państwowych funkcjonujących na świecie²⁷. Trudno znaleźć

²⁵ W okresie sprawowania mandatu w latach 2010-2014 powołani do Rady Ministrów Bośni i Hercegowiny przedstawiciele partii w pełni wywiązali się zaledwie z 3% zobowiązań przedwyborczych, 68% obietnic pozostało niespełnionych, a z 29% obietnic politycy wywiązali się tylko częściowo. Zob.: *Izveštaj o ispunjenosti predizbornih obećanja partija na vlasti u Bosni i Hercegovini u mandatu 2010-2014* [Sprawozdanie z realizacji obietnic wyborczych partii rządzącej w Bośni i Hercegowinie w kadencji 2010-2014], UG „Zašto ne”, s. 26, [online] <http://istinomjer.ba/im3/wp-content/uploads/2014/09/Izve%C5%A1taj-o-ispunjenosti-predizbornih-obe%C4%87anja-partija-na-vlasti-u-Bosni-i-Hercegovini-u-mandatu-2010-2014.-partije.pdf>, 1 XI 2014.

²⁶ W jednym z przykładowych badań opinii publicznej, przeprowadzonym w 2007 r., ponad 80% obywateli przyznało, że nie ma zaufania do partii politycznych, nieco mniej niż 80% respondentów nie ufa również instytucjom państwowym, a ponad 60% obywateli biorących udział w badaniu nie obdarzyłoby zaufaniem organizacji międzynarodowych. Pełne wyniki badania zob.: UNPD, *The Silent Majority Speaks: Snapshots of Today and Visions of the Future of Bosnia and Herzegovina*, UNDP in Bosnia and Herzegovina, Sarajewo 2000, [online] http://www.ba.undp.org/content/bosnia_and_herzegovina/en/home/library/democratic_governance/the-silent-majority-speaks.html, 21 II 2013. Niski poziom zaufania społecznego obywateli został również odnotowany w 2013 r. w badaniu niezależnej organizacji pozarządowej non-profit Analitika – centar za društvena istraživanja, zob.: *Fakti: Rezultati ankete: građani ne vjeruju institucijama vlasti i političkim partijama u Bosni i Hercegovini novembar 2013. godine*, Analitika – centar za društvena istraživanja, [online] http://www.analitika.ba/sites/default/files/publikacije/fact_attitudes_of_citizens_13nov2013.pdf, 30 X 2014.

²⁷ Zob.: M. Sahadžić, *Priroda političkog sistema u Bosni i Hercegovini*, [w:] *Uvod u politički sistem Bosne i Hercegovine. Izabrani aspekti*, red. S. Gavrić, D. Banović, Ch. Krause, Sarajewo 2009, s. 17-43; M. Imamović, *Osnove upravno-političkog razvitka i državnopravnog položaja Bosne i Hercegovine*, Sarajewo 2006.

na mapie Europy, czy nawet świata, państwo, w którym struktura społeczno-polityczna określona przez konstytucję byłaby równoważna z elitą polityczną. Ze względu na ten patologiczny związek ustroju państwa z grupą rządzących ludzi jakakolwiek reforma mająca na celu zmianę obecnej sytuacji jest niemożliwa do przeprowadzenia. Jedynym wyjściem z sytuacji jest sięgnięcie po pomoc wspólnoty międzynarodowej, która dokonałaby zmiany roli elit politycznych oraz wysokiego przedstawiciela społeczności międzynarodowej dla Bośni i Hercegowiny – głównych przyczyn osłabienia prawnych instytucji państwa. Przerwanie sojuszu między tymi dwoma podmiotami przyniosłoby powrót polityki z kularów do instytucji państwowych – jest to jeden z podstawowych reformatorskich kroków w transformacji Bośni i Hercegowiny: od autorytarnej do demokratycznej władzy.

Polityka wymuszania porozumienia między etnonacjonalnymi elitami za pośrednictwem wysokiego przedstawiciela dla Bośni i Hercegowiny nie stwarza potencjału reformatorskiego i transformacyjnego, który wyciągnąłby kraj z kryzysu trwającego od zakończenia konfliktu zbrojnego. Wręcz przeciwnie, obecna polityka jest najgorszym możliwym scenariuszem, który znacznie opóźnia rozwiązanie realnych problemów. Jeżeli w najbliższym czasie nie zmieni się kierunku działań, istnieje duże niebezpieczeństwo wystąpienia długotrwałej i nieodwracalnej dekonstrukcji Bośni i Hercegowiny jako kompletnego państwa.

Utrzymujący się od momentu zakończenia wojny kryzys polityczny w Bośni i Hercegowinie niepokoi społeczność międzynarodową. Badania pokazują, że mimo stabilnego poziomu bezpieczeństwa w państwie na przestrzeni lat 2007-2009 liczba incydentów na tle etnicznym wzrosła, co dowodzi faktu, że nacjonalistyczne strategie polityków, utrwalające podziały etniczne lub dążące do trwałego rozpadu państwa, wpływają na nastroje społeczne i mogą doprowadzić do konfliktów na poziomie lokalnym oraz destabilizacji sytuacji w regionie²⁸.

Do listy zagrożeń należy dopisać problem nieprzestrzegania praw człowieka, który w Bośni i Hercegowinie wciąż jest aktualny. Niektóre elementy prawodawstwa krajowego są niezgodne z międzynarodowymi standardami, w tym również z Europejską konwencją praw człowieka. Orzeczenie z 2009 r. dotyczące dyskryminacji mniejszości narodowych wydane przez Europejski Trybunał Praw Człowieka nie zostało do tej pory wdrożone. Zwlekanie z ujednoliceniem porządku prawnego oraz brak chęci do harmonizacji prawa krajowego z obowiązującym w Unii Europejskiej jest główną przeszkodą w złożeniu przez Bośnię i Hercegowinę wniosku o członkostwo w UE²⁹. Niezbędne jest zatem wspieranie zmian na polu ochrony praw człowieka i swobód obywatelskich, w tym swobody wypowiedzi i ekspresji bez względu na pochodzenie czy wyznanie.

Dotychczasowa polityka i rozwiązania administracyjne przedstawicieli wspólnoty międzynarodowej zmierzają w kierunku wzmacniania instytucji centralnych i wspie-

²⁸ *Nezavršeni mir. Potreba za dugoročnom strategijom u Bosni i Hercegovini*, Nansen Dijalog Centar Sarajevo, Saferworld, 2010, s. 12, [online] <http://ndcsarajevo.org/files/Nezavršeni%20mir%20HR.pdf>, 2 XI 2014.

²⁹ Zob.: *Strategija za Bosnu i Hercegovinu*, s. 23.

rania multietniczności. Przy bierności bośniackich polityków nie przyniosło to jednak wyraźnego skutku na poziomie państwa czy społeczeństwa. Podziały etniczno-administracyjne wstrzymują proces integracji europejskiej³⁰. Porozumienie z Dayton jest rodzajem alibi dla władz, które są zainteresowane utrzymywaniem powojennego *status quo*. Z drugiej strony negacja postanowień amerykańskiego porozumienia mogłaby doprowadzić do chaosu skutkującego nawet rozlewem krwi, ponieważ bośniackie elity nie są jeszcze i długo nie będą samodzielne, potrzebują zewnętrznego zwierzchnictwa w postaci międzynarodowej kontroli. Pomoc społeczności międzynarodowej to sprawa niezaprzeczalna, jednak najpoważniejszy wewnętrzny problem Bośni i Hercegowiny, którym niewątpliwie jest podział na entytety, pozostał nierozwiązany. Może to sprzyjać niepewności, braku stabilizacji i konfliktom społeczno-politycznym. Należałoby w tym kontekście rozważyć zmianę konstytucji oraz doprowadzić do transformacji ustrojowej. Jednak ze względu na trzy odrębne wizje niezależnych grup etn narodowych nie jest to możliwe.

Przyjęcie kombinacji różnorodnych elementów i kompromisów, daytonowskiego wzoru *jedno państwo, dwa entytety* (plus *dystrykt* Brčko), *trzy konstytutywne narody*³¹ było wynikiem specyfiki konkretnego momentu historycznego oraz zostało wymuszone jednorazowym pragmatycznym celem – zakończeniem działań wojennych. Wprowadzenie podziału terytorialnego jawiło się w tamtym czasie jako jedyny sposób na osiągnięcie kompromisu i względnej zgody między skonfliktowanymi stronami, z których żadna nie była pokrzywdzona.

Kraj został oddany pod opiekę sił międzynarodowych, najważniejsze decyzje dotyczące państwa (cywilne, policyjne i wojskowe) leżą w gestii obcej władzy, a pomiędzy dwoma entitetami powstała niemożliwa do pokonania przepaść konstytucjonalna i polityczna. Ponadto w Federacji Bośni i Hercegowiny nigdy nie została rozstrzygnięta kwestia sposobu zarządzania jednostkami administracyjnymi, na które składa się dziesięć kantonów. W Republice Serbskiej takiego problemu nie ma, ponieważ zgodnie z porozumieniem w Dayton została ona ustanowiona scentralizowaną jednostką państwową narodu serbskiego, co jest widoczne we wszystkich dziedzinach życia publicznego i społecznego³².

Międzynarodowe wsparcie dla modelu opartego na podziale etnicznym, dającym przewagę obywatelom narodowości serbskiej na terenie połowy kraju, ma wpływ również na życie polityczne w Federacji w związku z aspiracjami do osiągnięcia analogicznego etno-politycznego statusu. W chorwackiej wersji, uwarunkowanej pozycją mniejszościową, przejawia się to chęcią posiadania własnego entitetu, a w bośniackiej – opierającej się na większościowym prawie naturalnym – dostrzegalna jest dążność do dominacji i marginalizacji roli chorwackiego pierwiastka. Rezultatem prowadzenia ta-

³⁰ Zob.: *Balkany Zachodnie a integracja europejska...*, s. 45.

³¹ Sposób wdrożenia najważniejszych przepisów oraz stopień realizacji postanowień zawartych w porozumieniu z Dayton, por.: R. Nešković, *Nedovršena država...*, s. 181-301; G. Thorsten, *Daytonski sporazum za Bosnu i Hercegovinu*, [w:] *Uvod u politički sistem Bosne i Hercegovine...*, s. 44-55.

³² K. Hodžić, I. Hasanović, *Neriješena ustavna pitanja...*, s. 49.

kiej wewnętrznej polityki jest kontynuowanie politycznej niestabilności i pogłębiania się nieufności międzyetnicznej, co minimalizuje szanse na nastanie obywatelsko zorientowanych programów politycznych oraz ugrupowań.

Zdaniem Boszniaków obecny podział administracyjny wprowadzony na podstawie postanowień porozumienia z Dayton nie ma historycznego, politycznego czy ekonomicznego uzasadnienia. Serbska opinia publiczna z drugiej strony twierdzi, że Republika Serbska nie powstała w wyniku tego porozumienia (co jest stanowiskiem Boszniaków i Chorwatów), które tylko potwierdziło jej ciągłość i terytorialny zakres, istniała ona bowiem od 1992 r. W związku tym istnienie Republiki Serbskiej nie może zostać podważone. W optyce chorwackiej amerykańskie porozumienie jest niesprawiedliwe i działa na niekorzyść narodu chorwackiego, który z radością przyjąłby utworzenie nie trzeciego entitetu³³.

Ewentualna debata konstytucyjna musiałaby zostać podporządkowana jednemu celowi – stworzeniu spójnego, silnego, jednolitego administracyjnie państwa, opartego na zasadach demokracji i rządów prawa, gdzie obowiązywałby racjonalny tryb prawodawstwa umożliwiający obywatelowi włączenie go do jednej wspólnoty, bez względu na podziały wyznaniowe. Obowiązująca konstytucja Bośni i Hercegowiny definiuje Bośniaków, Serbów i Chorwatów, a także innych obywateli tego kraju jako narody składowe. Abstrakcyjny konstrukt obywatela nie jest przewidziany w ustaleniach konstytucyjnych z Dayton, obywatelstwo rozumiane jest wyłącznie jako warunek konieczny do korzystania z pełni praw politycznych przez przedstawicieli narodów składowych³⁴.

Spśród trzech największych grup etnicznych to Boszniacy są największymi zwolennikami wspólnej Bośni i Hercegowiny, podczas gdy Serbowie nie chcą się na to zgodzić. Chorwaci natomiast widzieliby swoją przyszłość w ramach autonomii. Serbska grupa narodowa sprzeciwia się modyfikacjom postanowień daytonowskich, ponieważ godziłyby one w istnienie Republiki Serbskiej, która oznacza dla nich potwierdzenie suwerenności narodowej i zadowalający stopień politycznej autonomii. Utajoną funkcją takiej polityki jest doprowadzenie do secesji, po której nastąpiłoby ogłoszenie pełnego samostanowienia i autonomicznej państwowości Republiki Serbskiej bądź przyłączenie do innego państwa (Serbii).

Secesyjne aspiracje nie pozwalają serbskim elitom przystać na utworzenie modelu symetrycznego, ponadnarodowego planowania Bośni i Hercegowiny jako federacji trzech narodów. Elity te wyrażają zadowolenie z silnej pozycji, jaką przez lata trwania obecnej sytuacji udało się im uzyskać w Republice Serbskiej. Dlatego nie zgodzą się na

³³ Wiarygodnym źródłem informacji na temat nastrojów panujących wśród przedstawicieli trzech konstytutywnych narodów w Bośni i Hercegowinie są wyniki badań w ramach projektu *Sistem ranog upozoravanja* (System Wczesnego Ostrzegania) przeprowadzanego przez UNDP. W ramach badania mieszkańcy BiH mogą corocznie wyrazić swoją opinię m.in. na temat poziomu politycznej stabilizacji, zaufania do instytucji, ekonomicznej sytuacji oraz etnicznych stosunków. Zob.: *Sistem ranog upozoravanja*, UNDP in Bosnia and Herzegovina, [online] http://issuu.com/unitednations_bih/docs/ews_bih_final, 19 II 2012.

³⁴ Zob.: D. Banović, S. Gavrić, *Ustavna reforma u Bosni i Hercegovini*, „Politička Misao” 2010, nr 2, s. 162.

utworzenie wspólnego państwa, któremu towarzyszyłyby prawne blokady możliwości secesyjnych.

Chorwacka elita rządząca opowiada się za nowym modelem ustroju państwowego w Bośni i Hercegowinie. Głównym powodem takiego stanowiska jest asymetryczność daytonowskiego modelu podziału terytorialnego na dwa entitety dla trzech konstytutywnych narodów. Chorwacka grupa etnonarodowa jest jednocześnie mniej liczna od pozostałych, z tego powodu wnosi o zmianę ordynacji wyborczej na taką, w której głosy mniejszości miałyby większe znaczenie, a udział mniejszości w podejmowaniu decyzji był znacząco większy.

Obrona modelu ponadnarodowego jest dla Chorwatów drogą do obrony swojej tożsamości narodowej wewnątrz Bośni i Hercegowiny i wywalczenia sobie równoprawnej pozycji w stosunku do Boszniaków i Serbów. Oznaczałoby to jednocześnie ograniczenie praw tych ostatnich grup, które obecnie działają na niekorzyść chorwackiej zbiorowości³⁵.

Potwierdzenie tożsamości w państwowym umocowaniu jest także celem Boszniaków, ale w odróżnieniu od Serbów i Chorwatów oni akurat nie mają ojczyzn poza swoim terytorium. Bośnia i Hercegowina to jedyna ojczyzna muzułmańskich Boszniaków. Wizja jednego, integralnego państwa jest zatem najbardziej przez nich oczekiwana. Tak jak zmiana postanowień porozumienia z Dayton. Stopień identyfikacji z państwem i społeczeństwem jest wobec tego wśród Boszniaków najwyższy. W przeciwieństwie do Chorwatów są oni również zwolennikami zasady „jeden człowiek – jeden głos”. Taka zasada w przypadku istnienia jednolitego administracyjnie państwa stawiałaby Boszniaków na uprzywilejowanej pozycji, na co pod żadnym pozorem nie chcą zgodzić się zarówno Chorwaci, jak i Serbowie³⁶.

Pomimo upływu wielu lat od zakończenia konfliktu zbrojnego struktura państwa stanowi konstrukcję niezwykle kruchą i niestabilną. Budowa mocnego, autonomicznego, samowystarczalnego państwa na poziomie europejskim wymaga międzyetnicznej tolerancji, narodowego pojednania, otwarcia i pluralistycznej polityki, rozwoju państwowych instytucji z jasno określonymi uprawnieniami, które wyraźnie rozgraniczałyby je od uprawnień entitetów.

Obecnie Bośnia i Hercegowina jest niepodległym, uznanym na arenie międzynarodowej państwem, członkiem ONZ oraz kandydatem do członkostwa w strukturach NATO i Unii Europejskiej. Jedynym ograniczeniem w jej rozwoju jest niezwykle skomplikowana struktura i prawne regulacje wynikające z postanowień w Dayton, przez które mieszkańcy Bośni i Hercegowiny wciąż nie mają możliwości wyrobienia w sobie nawyków charakterystycznych dla jednostek tworzących zbiorowości, które jawią się jako nowoczesne społeczeństwa obywatelskie.

Sytuację dodatkowo komplikuje niewielka inwencja odnośnie do rozwiązywania tego problemu ze strony wspólnoty międzynarodowej. Niestabilna struktura państwa wy-

³⁵ R. Nešković, *Nedovršena država...*, s. 3-5.

³⁶ Por.: K. Krysiński, *Między Dayton a Brukselą. Perspektywy transformacji*, [w:] *Bośnia i Hercegowina 15 lat po Dayton...*, s. 469-471.

magaby ustanowienia odpowiedzialnej, scentralizowanej władzy, która traktowałaby obywateli w sposób partnerski i zachęcała ich do podejmowania samodzielnych inicjatyw obywatelskich, czyli niezbędnego elementu współczesnej, dobrze funkcjonującej demokracji.

Bośnia i Hercegowina, aby stać się pełnoprawnym członkiem wspólnoty europejskiej, musi stać się nowoczesnym, demokratycznym krajem, którego wszyscy obywatele są równi wobec prawa i w którym szanuje się ich historyczne, kulturowe, językowe, etniczne i wyznaniowe tradycje. Różnice powinno stanowić źródło siły, a nie podziałów. Pod rządami nacjonalistów trudno jest rozpocząć rewitalizację państwa, w Bośni i Hercegowinie wciąż jednak znajduje się wiele elementów, które zbliżają członków różnych grup etnonarodowych.

Wszyscy mieszkańcy dzielą dziedzictwo historyczno-kulturowe, mieszkają na jednym terytorium i mówią tym samym językiem, różnice wyznaniowe i polityczne nie muszą więc prowadzić do rozpadu wspólnego państwa. Trudno jednak prognozować, jak będzie kształtowała się bośniacko-hercegowińska państwowość. Czy Bośnia i Hercegowina stanie się zharmonizowanym w wielokulturowości państwem o silnej demokracji na wzór zachodni, czy czeka ją dezintegracja społeczeństwa i wewnętrzny rozpad.

BIBLIOGRAFIA

- Altermatt U., *Sarajewo przestrzega. Etnonacjonalizm w Europie*, przeł. G. Sowiński, Kraków 1998, *Biblioteka Myśli Politycznej*.
- Babić M., *Węzeł gordyjski: 15 lat daytonowskiej Bośni i Hercegowiny*, [w:] *Bośnia i Hercegowina 15 lat po Dayton. Przeszłość – teraźniejszość – perspektywy. Studia i szkice*, red. P. Chmielewski, S.L. Szczesio, Łódź 2011, *Balkany XX/XXI*.
- Balkany Zachodnie a integracja europejska. Perspektywy i implikacje*, Warszawa 2008, Urząd Komitetu Integracji Europejskiej, [online] https://polskawue.gov.pl/files/Dokumenty/Publikacje_o_UKIE/Balkany_PL.pdf.
- Banović D., Gavrić S., *Ustavna reforma u Bosni i Hercegovini*, „Politička Misao” 2010, nr 2.
- Fakti: Rezultati ankete: građani ne vjeruju institucijama vlasti i političkim partijama u Bosni i Hercegovini novembar 2013. godine*, Analitika – centar za društvena istraživanja, [online] http://www.analitika.ba/sites/default/files/publikacije/fact_attitudes_of_citizens_13_nov2013.pdf.
- Federalny Urząd Statystyczny, Bośnia i Hercegowina, Federacja Bośni i Hercegowiny, *Spis ludności 1999*, [online] http://www.fzs.ba/popis.htm#_POPIS_STANOVNIŠTVA_1991_I_STARIJI.
- Hayden R., *From Yugoslavia to the Western Balkans. Studies of a European Disunion, 1991-2011*, Boston 2012, *Balkan Studies Library*, 7.
- Hodžić K., Hasanović I., *Neriješena ustavna pitanja u svjetlu kontraverzi i neslaganja o državnom uređenju i fiskalnom sistemu Bosne i Hercegovine. Društveni ogledi*, „Časopis za Pravnu Teoriju i Praksu” 2014, nr 1.

- Human Rights Papers, Paper 3: *Alternativni izvještaj o napretku 2014: politički kriteriji*, Sarajevo 2014, Inicijativa za monitoring evropskih integracija Bosne i Hercegovine, [online] http://adi.org.ba/wp-content/uploads/2014/07/Alternativni-izvjestaj-2014_BHS_za-web.pdf.
- Imamović M., *Osnove upravno-političkog razvitka i državnopravnog položaja Bosne i Hercegovine*, Sarajevo 2006.
- Izvještaj o ispunjenosti predizbornih obećanja partija na vlasti u Bosni i Hercegovini u mandatu 2010-2014* [Sprawozdanie z realizacji obietnic wyborczych partii rządzącej w Bośni i Hercegowinie w kadencji 2010-2014], UG „Zašto ne”, [online] <http://istinomjer.ba/im3/wp-content/uploads/2014/09/Izvje%C5%A1taj-o-ispunjenosti-predizbornih-obe%C4%87anja-partija-na-vlasti-u-Bosni-i-Hercegovini-u-mandatu-2010-2014.-par-tije.pdf>.
- Krysieniel K., *Miedzy Dayton a Brukselą. Perspektywy transformacji*, [w:] *Bośnia i Hercegowina 15 lat po Dayton. Przeszłość – teraźniejszość – perspektywy. Studia i szkice*, red. P. Chmielewski, S.L. Szczesio, Łódź 2011, *Balkany XX/XXI*.
- Malcolm N., *Povijest Bosne. Kratki pregled*, Zagreb–Sarajevo 1995, *Erasmus: Svjedočanstva*.
- Mehmedić S., *Opći izbori 2010 – Demokratski napredak ili dalje slabljenje države?*, Sarajevo 2011, Centar za Sigurnosne Studije, Policy Brief, [online] http://www.css.ba/wp-content/uploads/2011/06/images_docs_opci_izbori%202010.pdf.
- Nešković R., *Nedovršena država. Politički sistem Bosne i Hercegovine*, Sarajevo 2013.
- Nezavršeni mir. Potreba za dugoročnom strategijom u Bosni i Hercegovini*, Nansen Dijalog Centar Sarajevo, Saferworld, 2010, [online] <http://ndcsarajevo.org/files/Nezavršeni%20mir%20HR.pdf>.
- Opći izbori 2010. Statistika općih izbora*, Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Sarajevo 2011, [online] http://www.bhas.ba/tematskibiltenti/2010_OP_IZB_bh.pdf.
- Preliminarni rezultati Popisa stanovništva, domaćinstava i stanova u Bosni i Hercegovini 2013*, Agencija za statistiku BiH, [online] http://www.bhas.ba/obavjestjenja/Preliminarni_rezultati_bos.pdf.
- Sahadžić M., *Priroda političkog sistema u Bosni i Hercegovini*, [w:] *Uvod u politički sistem Bosne i Hercegovine. Izabrani aspekti*, red. S. Gavrić, D. Banović, Ch. Krause, Sarajevo 2009.
- Sarajlić-Maglić D., *EU politika demokratizacije u BiH – Ispravni principi, pogrešne politike*, Program podrške istraživanjima u oblasti javnih politika 2007-2008, [online] http://civilnodrustvo.ba/files/docs/EU_politika_demokratizacije_u_BiH.pdf.
- Strategija za Bosnu i Hercegovinu, European Bank for Reconstruction and Development*, [online] <http://www.ebrd.com/downloads/country/strategy/bosnia-herzegovina-draft-local.pdf>.
- Thorsten G., *Daytonski sporazum za Bosnu i Hercegovinu*, [w:] *Uvod u politički sistem Bosne i Hercegovine. Izabrani aspekti*, red. S. Gavrić, D. Banović, Ch. Krause, Sarajevo 2009.
- Utvrđeni rezultati općih izbora 2014 godine, Predsjedništvo BiH, 27 X 2014*, [online] <http://www.izbori.ba/Utvrdjeni2014/Finalni/PredsjednistvoBiH/Default.aspx>.
- Walkiewicz W., *Periodyzacja: 5 – 10 – 15, czyli etapy nieimplementacji Dayton*, [w:] *Bośnia i Hercegowina 15 lat po Dayton. Przeszłość – teraźniejszość – perspektywy. Studia i szkice*, red. P. Chmielewski, S.L. Szczesio, Łódź 2011, *Balkany XX/XXI*.
- Sistem ranog upozoravanja*, UNDP in Bosnia and Herzegovina, [online] http://issuu.com/unitednations_bih/docs/ews_bih_final.

The Silent Majority Speaks: Snapshots of Today and Visions of the Future of Bosnia and Herzegovina, UNDP in Bosnia and Herzegovina, Sarajewo 2000, [online] http://www.ba.undp.org/content/bosnia_and_herzegovina/en/home/library/democratic_governance/the-silent-majority-speaks.html.

Dr Marinko ZEKIĆ – doktor nauk humanistycznych, adiunkt w Instytucie Filologii Słowiańskiej UAM. Zajmuje się głównie współczesnymi problemami społeczno-kulturowymi i politycznymi państw Półwyspu Bałkańskiego, zagadnieniami związanymi z tożsamością narodową, kulturową oraz cywilizacyjnymi aspektami współistnienia religii i kultur, ze szczególnym uwzględnieniem wzajemnych oddziaływań dwóch kultur – islamskiej i zachodniej.